

«Chapurriau como lo han llamado siempre». Origen del glotònim *xapurriau* a la Franja (primera meitat del s. XX)

Natxo Sorolla (Zaragoza)

Summary: “Chapurrear” is defined as “to speak a language with difficulty and make mistakes” (RAE, 2023). This article examines the historical use of the term *Chapurriau* to refer to the language spoken within the Catalan-speaking region of Aragon (the Franja). It systematically examines its earliest recorded appearances in written public discourse and finds no evidence that *Chapurriau* appeared in written form before the 20th century. This absence contrasts with historical references to the language as *Catalan* or *Limousin*. The article suggests that debates over glottonyms, or clearly associated with the idea of linguistic mixture, are closely linked to its historical loss of functions and can thus be understood as symptoms of its decline.

Keywords: language names, sociolinguistics, historical linguistics, Catalan, Aragon ■

Received: 10-07-2024 · Accepted: 08-01-2025

■ 1 El debat sobre el *xapurriau*¹

«A los hablantes, nos gusta llamarlo chapurriau como lo han llamado siempre nuestros antepasados»,² escriu María José Gascón Cases, en aquell moment alcaldessa de la Codonyera (PAR) i consellera de Patrimoni Cultural i Llengües de la Comarca del Baix Aragó. Ho fa en el pròleg de la que és l'obra que de manera més sistemàtica defensa la denominació de *xapurriau*

- 1 L'article té el seu origen en un llibret de divulgació sobre la Franja per a la Càtedra de Drets Lingüístics de la Universitat de València (Sorolla, 2023). Hi ha multitud d'investigadors que m'han donat pistes mitjançant els seus textos, els quals cito, perquè han ajudat a formar els muscles dels gegants des dels que podem ataïllar més lluny. A més, alguns investigadors que m'han donat consells especialment útils són Maite Moret, Javier Giral, Artur Quintana i Ramon Sistac.
- 2 Els subratllats de les cites de tot l'article són nostres, i destaquen informació rellevant per a la datació de l'origen del *xapurriau*.

Licensed under Creative Commons Licence
CC BY-NC-ND

Zeitschrift für Katalanistik 38 (2025), 249–269
<https://doi.org/10.46586/ZfK.2025.249-269>
ISSN 0932-2221 · eISSN 2199-7276

(Barragán & Castro, 2021: 7 i 9). En la mateixa obra, el llicenciat en història Juan José Barragán es referma en la temporalitat del *xapurriau*, afirmant que «a la lengua vernácula del Aragón oriental nunca se le ha llamado catalán, hasta el año 2009» (Barragán & Castro, 2021: 18). La visió perennalista també és defensada per Castro l'any 2005: «l'autonomia y aragonesidad de la nostra lengua, ixa que familiarment sempre á recebit lo nom de chapurreat, [...] una lengua que no ere ni catalá ni castellá [...] Sencillamen aragonés, en la segua modalitat oriental» (*apud* Giralt Latorre, 2017: 196–197).

L'associacionisme de recent creació en la defensa del *xapurriau* és més cautelós sobre la temporalitat del terme *xapurriau*: «Hoy por hoy, no conocemos el momento histórico exacto en que empezó a utilizarse el vocablo chapurriau para referirse a nuestra lengua, pero podemos afirmar con certeza que como mínimo seis generaciones lo han estado haciendo habitualmente.» (Asociación Cultural Amics del Chapurriau, 2018) És una forquilla compartida per més persones significades del moviment: «cuando yo era pequeño, la gente que entonces era mayor [...] también la denominaba: chapurriau. Era gente nacida a finales de mil ochocientos, lo que supone que hace unos 125 años que se utiliza este nombre.» (Arrufat, 2021)

Per tant, els qui fan les afirmacions d'aquí damunt coincideixen en dos pressupòsits:

- El *xapurriau* és una denominació històrica donada als parlars de la Franja
- El *català* no és una denominació històrica per als parlars de la Franja

L'article que aquí presentem pretén contrastar la veracitat de la primera, sobre la historicitat del *xapurriau*. La segona afirmació, sobre la historicitat del glotònim *català* a la Franja, la tractem a Sorolla (2025).

De fet, en ambdós pressupòsits coincideixen dues corrents diferents del secessionisme de la Franja. D'una banda, les tres primeres cites se situen en l'espai de la FCAO (*Federació d'Associacions Culturals de l'Aragó Oriental*),³ entitat nascuda a finals dels anys 90 a la Llitera i el Baix Cinca, la més ideològica i radicalitzada de les dues, que va potenciar la denominació d'*aragonès oriental*, com a varietat de l'aragonès, per a referir-se als parlars de la Franja, i que de manera més sistemàtica ha escrit des d'una perspectiva històrica i filològica sobre els parlars de la Franja. Posteriorment va desen-

3 Per a més informació, vegeu <<https://facao.blogia.com/>>; <https://ca.wikipedia.org/wiki/Federaci%C3%B3_d%27Associacions_Culturals_de_l%27Arag%C3%B3_Oriental>; <https://es.wikipedia.org/wiki/Federaci%C3%B3n_de_Asociaciones_Culturales_del_Arag%C3%B3n_Oriental>.

volupar la Plataforma No Hablamos Catalán, i han estat vinculades habitualment amb militants del PAR (*Partido Aragonés*), perquè estos grups amplien la seua visibilitat mediàtica en paral·lel a la radicalització catalanòfoba d'este partit polític, especialment a les Corts d'Aragó (Sorolla, 2023).

Per contra, les dues últimes cites són dels *Amics del Chapurriau*, associacionisme nascut recentment (2018) al sud de la Franja que ha vehiculat també cert malestar i catalanofòbia, de composició més popular, però amb una sistematització menor de les seues propostes, i que ha promocionat la denominació *xapurriau*, en oposició a les polítiques lingüístiques favorables al reconeixement del català a Aragó i, sobretot, en un moment de màxima reacció catalanòfoba davant el procés sobiranista a Catalunya. En una declaració de principis de 2018, a més de considerar històrica la denominació de *xapurriau*, declaraven que «llamar catalán al chapurriau es negar esas particularidades y diferencias, contribuyendo a una homogeneización con el catalán oriental que acerca a nuestra variante lingüística a su desaparición». I a més, reiteraven que l'etimologia del *xapurriau* és completament aliena al verb castellà: «“Chapurriau” es el sustantivo con el que denominamos a nuestra variante lingüística y no es un sinónimo del verbo castellano chapurrear.» (Asociación Cultural Amics del Chapurriau, 2018)

Tot i que les dues entitats sovint han mantingut cert espai entre elles, i provenen de tradicions diferents, membres dels dos col·lectius publiquen a l'espai «El mundo del Chapurriau» del diari La Comarca,⁴ han confluït en actes contra el català, i pareix que durant la legislatura d'Azcón (PP, des de 2023) s'ha incrementat el contacte entre els dos moviments.

La recerca acadèmica sobre estos nous moviments és reduïda (Nadal i Ferret, 2015; Giralt Latorre, 2014; Lo Cacao de la FCAO, 2008 (web); Viquipèdia, s.d.a, s.d.b) i també la seua producció amb interès acadèmic. Des del secessionisme possiblement el text més desenvolupat és el referenciat més amunt, *Historia del Aragón Oriental y su lengua* del llicenciat en història Juan José Barragán, i el membre de FCAO i llicenciat en filologia Héctor Castro (2021). En esta publicació, Barragán, amb una metodologia molt més aparatosa que la de l'altre coautor, Castro, mostra diferents documents històrics en romanç, com el Fur de Jaca, per a afirmar que «demostró, a simple vista, que la lengua del Fuero de Jaca y el chapurriau actual son parecidos». Cal recordar que entre els investigadors és comú considerar que este text està escrit en occità, i no en aragonès (Juncadella, 2012). Posteriorment Barragán passa a identificar el *llemosí* (només) amb la

4 <<https://www.lacomarca.net/author/mundochapurriau/>>.

llengua aragonesa, per a segregar-lo del català (Barragán & Castro, 2021: 36). L'objectiu del treball que presentem aquí no és tractar teories panoccitanistes o panaragonesistes.

En un altre apartat, Castro sí que tracta el «chapurriau», i defensa que etimològicament té un significat de mescla completament aliè al verb «chapurrear» castellà. També llença atacs a les delimitacions entre aragonès, català i occità, destaca posteriorment les similituds entre parles d'Aragó, i acaba defensant que és aragonès tot el que es parla a Aragó (s'entén que diferent del castellà), amb dos dialectes: «aragonés oriental (o chapurriau) y aragonés occidental (o altoaragonés)». No sistematitza, però, la delimitació entre este suposat “aragonès” i el suposat “català” que es parla a l'est de la Vall de l'Éssera, per la qual cosa la delimitació queda incompleta. Pel que fa a l'estudi històric del glotònim *xapurriau* per als parlars de la Franja, d'interès per al nostre treball, Castro detecta tres registres històrics: dos d'ells a diccionaris dels anys 90 i una cita d'Ubieto de finals dels anys 70. Per tant, tots dos actuals, i molt posteriors als que hem pogut registrar per a este treball.

Tant Castro, com Gascón al pròleg (Barragán & Castro, 2021), pretenen legitimar l'ús del glotònim *xapurriau* a la Franja amb la definició que Frederic Mistral (1878) fa al seu diccionari provençal-francès del «champouirau (rom. Champoirail), n. de l. et s. m. Champoirail (Gard). ‘On appelle aussi *champouirau* ou *champourra* un jargon composé d'espagnol, d'italien, de portugais et de provençal, parlé par des étrangers qui fréquentent nos côtes. On donne le même nom à ces étrangers.’ (G. Azaïs)». En realitat la cita original és d'un text anterior de Gabriel Azaïs (1805–1888), i lluny de referir-se a un glotònim per als parlars de la Franja, es refereix a una mescla de llengües romàniques. Un significat per a *xapurriau* que és més antic que el que se li dona a la Franja, perquè al llarg del segle XIX sempre s'usa en relació a algú que no coneix prou una segona llengua, i la *xapurreja*, posant-hi paraules i construccions de la pròpia llengua. Per tant, lluny de definir una llengua concreta, sempre s'associa pejorativament amb un parlar impur, una mescla de llengües. Per exemple, ja bastants anys abans Dumont (1842) es refereix als «chapurreados» en el sentit que li donen Azaïs (i Mistral), com a *pidgins* propis dels ports marítims i espais de contacte de llengües:

llegaron dos piraguas tripuladas por algunos salvajes, y uno de ellos se acercó á los extranjeros y les dijo en chapurreado malayo: ‘sois amigos ó enemigos?’ Afortunadamente un marinero comprendía su lengua, y le contestó: ‘Somos unos Ingleses desgra-

ciados cuyo buque ha encallado en este arrecife, y hemos tenido la dicha de salvar nuestra vida.' Desde entonces quedó sellada la más íntima amistad entre los náufragos y los isleños. (Dumont, 1842: 236)

També Moguel es refereix l'any 1828 a la mescla d'euskera i llatí en sentit de contacte de llengües: «aquella misma tarde habló en traje de Comerciante extranjero en alguna casa, ó lonja con alguno, ó algunos de la Ciudad en un lenguaje chapurreado (medio el más sabio, y astuto para descubrir campo, y hacer conocidos, sin comprometerse)» (Moguel y Elguezábal, 1828: 62). També és tractada com a «chapurreado» la confluència de l'euskera i el castellà, entenent-la com a mescla, en un article publicat anys abans al *Diario de Madrid* (1789: 969), carregant en este cas l'autor amb «los perjuicios que acarrea el chapurreado, que se compone del Vascuenze, ó Vizcayno, a ocasiones de haberse de producir por sus naturales algun concepto en nuestra lengua». Per tant, el sentit de “mescla” per als “xapurrejats” és ja molt anterior a la definició de Mistral, i sovint s'associa amb connotacions pejoratives per a qui no sap parlar bé cap de les dues llengües que es mesclen. També cal destacar que el terme *chapurriau* no és exclusiu dels parlars de la Franja, si no que també s'usa per al gallec parlat al Bierzo (Lleó) (Álvarez Guerrero, 2021), a Eo-Navia (Astúries) i a la Vall de Xàlima (Càceres) (De Andrés-Díaz, 2007).

Amb les ombres encara existents sobre l'origen del glotònim *xapurriau* a la Franja, el treball que presentem aquí pretén fer una aportació a l'estudi de les denominacions donades històricament als parlars de la Franja, amb l'anàlisi sistemàtica de l'origen del glotònim «*xapurriau*» i les seues variacions. Per tal que siga més fàcil la seua identificació, a les cites es destaca amb subratllat les mencions al glotònim, però es respecta la grafia i altres marques de l'original.

■ 2 La recerca sobre la historicitat del *xapurriau*

La recerca acadèmica sobre la historicitat dels glotònims a la Franja segurament té els màxims exponents en el treball de tres investigadors: Giral, Héctor Moret i Quintana. D'una banda, la visió més històrica es troba en diferents treballs d'Héctor Moret, que a *Indagacions sobre llengua i literatura catalanes a l'Aragó* (1998) sistematitza part de la seua recopilació de les denominacions històriques de *català* o *llemosí*, i on és molt perifèrica l'atenció a l'origen del *xapurriau*. D'una altra banda, Javier Giral (2014) fa una revisió de glotònims contemporanis, i planteja l'existència de cinc alternatives: a) el

«nom despectiu, en origen» de *xapurreat* i les seues variants, i el *patuès* per als parlars de transició de l'Alta Ribagorça; b) els localismes, com el *fragatí*; c) les formes indefinides associades a una identitat local, de l'estil «lo que parlem nantros»; d) la denominació *català*; i al sud del territori, e) la denominació *valencià*. A la que suma l'*aragonès oriental*, promogut per moviments secessionistes, i que posteriorment es va popularitzar com LAPAO (acrònim de la *Lengua Aragonesa Propia del Área Oriental de la Comunidad Autónoma*) a partir de la indefinició de la segona Llei de llengües (2013). Finalment, Artur Quintana (2003) ha intentat emmarcar l'origen de la denominació despectiva de *xapurriau*, proposant que emergeix «a partir del segle XIX amb la introducció dels termes *polaco*, *xapurriau* i *patuès*», però matisant que «[n]omés dispo de alguns indicis per a aquesta datació [...] Quant al terme *xapurriau*, no sembla que pugui ésser anterior al segle XIX, ja que en 1798 hi ha constància de l'ús del terme *català* per a designar el *català* a Aragó [citant Favà (1996)]». Una idea que reitera i amplia a Quintana (2010b): «possiblement ja des de principis del XIX s'anà imposant el nom de 'xapurriau', però «que no semblen refermar-se plenament fins passada la darrera guerra civil». No s'aporten documents que ratifiquen la proposta de datació.

La hipòtesi de la difusió del *xapurriau* al segle XIX també la defensa Montclús (2014): «*xampurrejat*. Aquest terme, promogut a finals del segle XIX». Ben al contrari dels anteriors, Vicent Melchor (2010a, 2010b) fa menció a tres hipòtesis controvertides: d'una banda, que els parlars de la Franja no reben cap nom fins el segle XIX, que a partir d'esta data es devia difondre el de *xapurriau*, i (insinua) que este glotònim inicialment es refereix a l'ús incorrecte del castellà per part dels catalanoparlants. Així, proposa que

la llengua (catalana) d'Aragó, probablement durant sis segles, no va rebre cap denominació particular, sinó a tot estirar noms genèrics que es retroben en altres parts del món, com “parlar (en) lo nostre”, “a la nostra manera”, “com mosatros”, “(en) la nostra llengua” o similars. L'anonímia durà molt probablement fins al segle XIX, amb l'adveniment a Espanya de l'estat liberal. (Melchor, 2010a)

i que

[l']assignació d'un nom per a la llengua degué ser el següent: Arribats a la Franja, els funcionaris de l'estat contemporani es topen amb una llengua inesperada, desconeguda; es veuen en la necessitat d'anomenar aquesta nova realitat, i ho fan a la manera colonial, menyspreadora: *chapurreado* [...] quan un llaurador tractava de parlar-los tanmateix en castellà, donat el seu desconexament del castellà, tot seguit s'embarbussava i, en efecte, acabava parlant un castellà mesclat amb el seu català: és a dir, “*chapurreaba*” —però al par-

lar castellà. El terme degué prendre volada sobretot des de l'escola, i amb dos o tres generacions, arrelà. Avui en dia n'hi ha que en fa bandera. (Melchor, 2010a)

Les propostes de Melchor són rebudes críticament: tot i que a Giralt (2011) es reproduceix la cita, a Giralt (2014) es destaca ja que «[n]o sabem quan comença a utilitzar-se aquesta nomenclatura» i que es tracta d'una hipòtesi «no demostrada encara», mentre que Quintana (2010a) s'hi oposa explícitament, perquè destaca que sí hi ha registres de noms per a la llengua des del Renaixement («l'anonímia de la llengua parlada a la Franja no va durar fins al segle XIX, com ell escriu, sinó ja hi tenia nom des del Renai-xement, si més no, i no precisament “xapurriau”, sinó “català” i també “valencià”»), i és en esta resposta que Quintana matisa la datació que havia llançat prèviament: «“Xapurriau” només es documenta a partir del segle passat [segle XX]» (Quintana, 2010a).

Finalment, també Sanz (2023) aporta documents que es refereixen al *xapurriau*, i proposa que part del seu origen està en el que denomina «catalanisme lingüístic», focus d'un suposat menyspreu a la diversitat dialectal. Si bé en origen «Aragón llevaba sumido cinco siglos en un proceso de minorización lingüística», «vinieron a sumarse las valoraciones procedentes del catalanismo lingüístico» que «también debieron de deslizar o airear abiertamente sus prejuicios sobre las modalidades románicas del Aragón oriental. Aportaban, así, su pequeño grano de arena al secular proceso de discriminación lingüística con el que las instituciones españolas y aragonesas habían intentado sepultarlas» (Sanz, 2023: 450). Amb tot, els documents que s'aporten anteriors al segle XX, o de principis de segle XX (*op.cit.*: 448), no fan menció al català de la Franja com a *xapurriau*.

Tres de les cites es refereixen com a *xapurriau* al castellà parlat per no nadius, a Catalunya. La cita més antiga que s'aporta, de 1843, es refereix a «La inrahó ab que se tè per incult y grosser lo idioma català per falla de son estudi va coadint ja fins per los mateixos pobles del camp y de la montanya, los quals ja comensan a xampurrar la llengua castellana especialmente en llurs escrits».⁵ Les dos cites que la succeeixen, de 1892 i 1899, també es refereixen a la qualitat del castellà no nadiu: una es refereix a «els que volen ser catalàns de *pacotilla*, son castellans de fets;[...] parlan castellà *á tot drap*, ab la particularitat de que parlantlo malament, per escarni d'ells mateixos, fan

5 Anònim (1843): «Editorial», *Lo verdader Català* 6, 306 [consultable a <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1350645>].

aprendre'l xampurrat á sos fills»;⁶ i l'altra critica «per xampurrar com un llo-ro», demanant-li al «castellufo» que «no espatllis lo castellà».⁷

Finalment, una cita de 1883 es refereix a la qualitat del català, adquirit com a segona llengua per un propietari d'una casa, o a l'alternança de codis: la persona «[e]ls castellà, ó bé... gallego; / en fi, catalá no ho es» i davant les suspicàcies de la criada catalanoparlant per a entendre'l, li responen: «Qu'aviat vos entendreu / qu'ell parla mitx xampurrat / catalá y castellá á un temps / llenguatje dels delegats / del Municipi y Govern / qu'enten tenen las verduleras / las criadas y'ls carreters».⁸ Només una referència de principis de segle XX, de 1904, és l'única que no és clar si es refereix al català parlat per una criada castellanoparlant inicial, com en els casos anteriors, o bé un català considerat vulgar a Catalunya, en consonància amb la hipòtesi de Sanz. Explica un propietari d'una fàbrica a l'interior de Catalunya que «quan se'm presenta la criada de la cuina, una xicota desarrollada, petitona, no gaire rossa, que parlava'l català xampurrat y m'entregá perquè li llegís una carta que no sabia de qui era. Va resultar ser d'una germana seva que vivía á Barcelona».⁹

Per tant, almenys les quatre referències al xampurrat del segle XIX no es refereixen als parlars de la Franja, ni tan sols a varietats dialectals considerades vulgars, si no a un ús maldestre d'una segona llengua. I este ús de «chapurrear» per a qualsevol llengua és comú no només en la premsa en català, sinó sobretot en la premsa en castellà (vegeu més amunt l'apartat «El debat sobre el xapurriau»).

En síntesi, els estudis anteriors sobre els glotònims de la Franja no registren la denominació xapurriau abans del segle XX per a referir-se als seus parlars.

6 Barbany, R. (1892): «¡Fora mitjas tintas! Tema: ¿Catalans Castellans?», *La Bandera Catalana* 6, 42–43 [consultable a <<https://ahcbdigital.bcn.cat/es/hemeroteca/visualizador/ahcb-d024932>>].

7 Ubach Vinyeta, F. (1899): «A un castellufo», *Almanach de La Esquella de la Torratxa pera 1899*, Barcelona: Antoni López [consultable a <https://prensahistorica.mcu.es/es/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1004516046>].

8 Sendra de Puig, Ll. (1883): «La criada de montanya (ensaig d'un romanset popular)», *Lo Nunci* 291, 2 [consultable a <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1073779&posicion=1#search=%22mitx+xampurrat%22>].

9 Costa Pomés, J. (1904): «Recorts de paper», *La Campana de Gràcia* 1826, 4 [consultable a <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1015755>].

■ 3 El *xapurriau*: un glotònim contemporani (s. xx)

El nom de la llengua (glotònim) usat històricament per a referir-se als parlars de la Franja és el de *català*, com a mínim des del segle XVI, al qual se suma en ocasions el glotònim arcaïtzant *llemosí*, que amplia la filiació del parlar de la Franja fins a la llengua occitana (Sorolla, 2025). Encara a principis del segle XX el glotònim *català* continua sent el majoritari per a referir-s'hi. En l'actualitat, però, al costat de la denominació general de la llengua, es troben denominacions localistes (*fragatí*, *maellà*, etc.) o formes genèriques d'origen pejoratiu, especialment la de *xapurriau* (Sorolla, 2024). En castellà es defineix *chapurrear* com «hablar una lengua con dificultad y cometiendo errores» (RAE, 2023). Fixeu-vos que, si bé a la Llitera es troba el glotònim adaptat fonèticament «*xapurriat*», el més comú és «*xapurriau*», sobretot al Matarranya, amb un sufix que no és genuí en català de la Franja. Els participis *-at* del català (*xapurreja*) són *-au* en aragonès, o potser en castellà vulgar (*xapurriau*), i *-a(d)o* en castellà de manera més general (*chapurrea(d)o*). Com veurem, a la Franja l'aparició de les alternatives pejoratives (o localistes) a la denominació de català són contemporànies, i tot apunta que el seu origen no es remunta més enllà del segle XX.

Però cal emmarcar l'aparició de nous glotònims en el procés de mino-rització. En relació amb la denominació de la llengua coexisteixen quatre debats simultanis, que ordenats de menor a major impacte sobre la secessió d'una variant, es presenten com debats: a) sobre la grafia usada per a la llengua, b) sobre l'estatus de la llengua, c) sobre el glotònim i d) sobre els límits i la individuació de la llengua (Sorolla, 2025). A partir del segle XVI, com a mínim, es registren atacs a l'estatus de la llengua de la Franja (b), i també a partir d'esta època es comença a usar de manera simultània, i en ocasions exclusiva, el glotònim *llemosí* juntament amb el de *català* (c). A partir del segle XIX només un investigador de la llengua posa en dubte en algun moment la filiació dels parlars de la Franja al català (d): és Juan Moneva Puyol, promotor del Estudio de Filología Aragonesa (EFA, 1915–41). S'hi referia com «[t]odo lo que se habla en Aragón es aragonés» (Nagore Laín, 2018: 166), una manera de negar que es parlara català a Aragó, que practicava en la seua recerca, sense distingir el català de la Franja (Benítez Marco, 2010: 34). Amb tot, en les seues memòries reflexiona sobre este fet i explicita que

al cruzar el río Matarraña que, por Fayón, separa Aragón y Cataluña, dispuse no hablar sino catalán; y aun debí hacerlo antes, pues catalán hablan en Nonaspe y en Fabara, estaciones aragonesas de la línea. (Moneva y Puyol, 1952, citat per Bada Panillo, 2015)

Segons alguns autors es redimeix del seu pretès anticatalanisme. De fet, havia après i parlava català, va ser membre de l'IEC, va promoure cursos de català a l'EFA, va ser soci el Centre Català de Saragossa i redactor del seu butlletí, i va ser perseguit pel franquisme per permetre examinar-se en català a alumnes catalanoparlants (Bogarín, 2021; Benítez Marco, 2010; Latas Alegre, 2018). Però són diversos els investigadors que li atribueixen «una concepción panaragonesa de los hechos lingüísticos, prescindió de los primeros estudios científicos» (Latas Alegre, 2014), y «haber seguido un criterio más geoadministrativo (panaragonesismo) que geolingüístico (distinción entre las lenguas castellana, aragonesa y catalana)» (Bogarín, 2021).

Si anem més enllà del posicionament de Moneva, i seguint el mateix esquema, al territori registrem la primera cita explícita a una posició lingüísticament secessionista (d) feta per Alcover Moll (1922) en la seua visita a Tamarit de Llitera, amb una discussió en estos termes:

Per completar l'enquesta i ferli lo repel, hem tenguda sessió a la Rectoria, després de dinar, ab D. Manuel Purroy i Mn. Manuel Blanco, aquell de 70 anys, aqueix de 50, tot[s] dos nadius d'assí i entesos en ram de llengatge *tamarità* [...] Per efecte de la tremenda prevenció que hi ha aquí contra els catalans, que ara no és hora ni lloch d'anar aclarir si és o deixa d'esser justificada, els de Tamarit de Llitera neguen que siguen catalans i que parlin català. He provat de convencerne alguns de que ab tals negatives contradiuen la veritat, però no m'han volgut creure. —¿Donchs que serà lo llengatge vostre si no és català? elze deya. —Qualsevol cosa, fora català! me contestaven.

Per tant, registrem la primera cita en què explícitament un parlar de la Franja apareix com a individuatiu, i per tant, es delimita explícitament com a distint del català.

I en la mateixa època registrem, al sud, la primera menció al *xapurriau* per a referir-se a un parlar de la Franja. Es tracta de l'*Atlas Lingüístic de Catalunya* (ALC), amb un treball de camp d'Antoni Griera desenvolupat entre 1912 i 1921, que pel seu interès per conèixer els límits de la llengua, més enllà de Catalunya, visita diferents poblacions catalanoparlants de la Franja i aragonesòfones, i també algunes de valencianes i balears. El «nom del parlar local» per a Maella apareix referenciat com «català chapurreat», i a Fraga, com «fragatí». A la resta de poblacions de la Franja apareix com a «català»: Tamarit de Llitera, Benavarri, Calaceit o Mequinensa. Així, en el mapa 4 de l'*Atlas*, on es refereix al «nom del parlar local», associa a cadascuna de les viles enquestades les següents denominacions entre claudàtors (Griera, 1923):

1:Campo [aragonés]; 2:Benasc [patués benasqués]; 15:Fonz [alto aragonés]; 16:Binèfar [aragonés]; 17:Graus [aragonés]; 18:Peralta de la Sal [aragonès peraltí]; 19:Tamarit [català]; 20:Benabarre [català]; 38:Fraga [fragatí]; 55:Maella [català chapurreat]; 56:Calaceit [català]; 57:Mequinença [català].

Per tant, observem tres fets que considerem rellevants: el primer és la menció explícita al «chapurreat» que es registra a Maella, i que va precedida de «català». És per això que, aparentment, en aquella primera menció s'associa amb (b) un català mal parlat (estatus), però no a (d) una llengua aïllada (individuada), ni aparentment, encara, a un (c) nou glotònim. A més, es molt rellevant també l'aparent primícia incipient del glotònim, perquè Griera és el primer en recopilar el «català chapurreat» a Maella entre els anys 1912 i 1921, però no fa menció de cap manera a esta denominació a la seua tesi (Griera i Gaja, 1914), amb un treball de camp l'any 1910 i que porta un nom tan explícit com *La frontera catalano-aragonesa. Estudi geogràfico-lingüístic* (Badia i Margarit, 2017: 7).

El segon fet rellevant és la menció al localisme «fragatí» a Fraga, i que va aïllat de qualsevol altra denominació. Per tant, només el glotònim localista de Fraga (c) podria estar associat a certa consciència d'individuació respecte el català (d), però desconeixem si en aquell moment pot ser considerat pels parlants compatible amb el de *català*. I el tercer fet rellevant és que la menció de l'*aragonès* és generalitzada en bona part de les poblacions aragonesòfones. Per tant, a diferència d'altres estudis anteriors als de Griera (Sorolla, 2025) hi ha consciència de la individuació de l'*aragonès*, però les denominacions localistes per a l'*aragonès*, com les que existeixen contemporàniament, encara no són generals en aquell moment (a excepció del *patuès*, combinat amb el *benasqués*). Latas (2018: 64) coincideix en què «los nombres que aluden a los distintos dialectos locales para denominar a las hablas de cada población son, salvo casos concretos, de reciente creación», la qual cosa ens fa pensar que l'emergència de denominacions pejoratives i localistes del català de la Franja és un procés relativament paral·lel al de fragmentació de les denominacions locals de l'*aragonès* i expansió de la *fabla*.

De fet la denominació deu ser encara tan poc comú que no registrem fins, com a mínim, una dècada més tard, la segona menció al *xapurriau* del qual tenim constància, a l'*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* (ALPI)¹⁰ que entre 1935 i 1947 registra denominacions que combinen la menció al *xapurriau* i la filiació al *català* (Giralt Latorre, 2011; Atlas Lingüístico de la Penín-

10 <<http://alpi.csic.es/>>.

sula Ibèrica (ALPI), s.d.):¹¹ *xapurriat català* (Maella), *català xapurriat* (Valljunquera), *valencià xapurreat* (Aiguaviva), *català xapurreat* (Sant Esteve de Llitera, Benavarri i Mequinensa), i *catalán xapurriau* (Pobla de Roda). A cap de les poblacions es registra ja només «català», ni tampoc denominacions localistes.¹² Fora de la Franja, com a casos significatius es registra el «chapurriau» també a Fonz (aragonesòfon) i «valencià xapurrat» a Guardamar, així com «castellano chapurriau», o «chapurrau» o altres variants a la major part del País Valencià castellanoparlant, des de l'Alt Millars fins la Canal de Navarrès.

En el cas de l'ALPI cal destacar tres dinàmiques que mantenen certa coherència amb la primera aparició del *xapurriau* a l'*Atlas Lingüístic de Catalunya*. En totes apareix la variant de *xapurriau* juntament amb el glotònim de *català* o *valencià*. A més, a totes les noves poblacions on apareix la menció de *xapurriau*, és en segona posició, aparentment adjectivant el glotònim *català* (o *valencià*). I a Maella, única població on un temps abans ja es registrava el *xapurriau* adjectivant el *català*, apareix aquí ja en primera posició, com a «xapurriat català», indicant potser un inici de (d) individuació lingüística en la denominació. De fet, Sanchis Guarner visita Aiguaviva, a l'extrem sudoest de la Franja com a enquestador de l'ALPI, els anys 1935 i 1947 (Quintana, 2014), i explicita que

[l]os aguavivanos o *aguavivans* [transcripció fonètica] parecen tener conciencia del valencianismo de su dialecto, y si bien le llaman *chapurreado* [transcripció fonètica], denominación que suelen aplicar a sus hablas de transición los aragoneses de lengua catalana [...]. (Sanchis Guarner, 1949: 16, 19)

Tingueu en compte que estes primeres denominacions del *xapurriau* contrasten amb les registrades per diferents il·lustrats del territori dècades

-
- 11 Tingueu en compte que per a la Franja prenem les denominacions que Giralt (2011) registra a les fitxes de l'ALPI, i no només les del mapa publicat.
 - 12 Giralt (2011: 122) considera que cal prendre amb cautela el fet que els enquestats incorporen la denominació «català» (o «valencià») al nom de la seua llengua els anys 30 i 40, perquè podrien estar contaminats pels enquestadors. Tot i que la hipòtesi ens pareix plausible, el fet que siga precisament el segon registre històric que tenim del glotònim *xapurriau*, que la posició del glotònim de *català* (o *valencià*) tinga certa coherència amb el primer registre i la possible difusió, i que a la vegada comptem amb múltiples registres (socials i acadèmics) amb el glotònim «català» durant tot l'inici de segle XX (Sorolla, 2024), ens fa pensar que és versemblant que els enquestats definiren la seua llengua com un *català xapurreat*, destacant-la com una varietat malparlada, però sense arribar a individuar-la. Fixeu-vos, de fet, que les denominacions recollides segueixen (encara) l'estructura pròpia dels parlars de la Franja, acabades amb *-at*, i no la forma aragonesa *-au* que se sol registrar al sud de la Franja en l'actualitat.

abans. Per exemple, Maties Pallarés, originari del Matarranya i coneixedor de poblacions on actualment és viva la denominació de *xapurriau*, està interessat ja molt aviat per la llengua del seu territori d'origen, que és un tema recurrent amb altres il·lustrats del Matarranya. Mig segle abans fa menció de les llengües del territori, i concretament d'Aiguaviva especifica l'any 1902 que «[é]s precis internarse unas horas —á Aiguaviva, per exemple— pera sentirhi'l castellà i encara molt entremesclat de nostra llengua [català]» (Aliaga, 2012: 34). Tot i que el considera castellà entremesclat de català, no menciona en cap cas la denominació de *xapurriau*. De fet, anys més tard (1918) s'ocupa de referenciar les poblacions catalanoparlants del sud de la Franja, i corregeix que

els del Mas es prenan de parlar molt bé el castellà i dee [sic] burlarse dels altres per que no parlan ni castellà ni català. Pero jo que hi visitat abdugues poblacions hi pogut obserbar que sont molt poques les paraules castellanes (estremadament [...]) que usan. (Vallespí Pérez, 2010: 121, 314–315)

Per tant, tot i especificar els dubtes i atacs d'alguns al parlar d'Aiguaviva, no referencia denominacions pejoratives com la de *xapurriau*.

Seguint amb les referències al *xapurriau*, uns anys més tard a l'ALPI es porta a terme l'arregleplega de dades de l'*Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja* (ALEANR; Alvar et al., 1979), que a la Franja desenvolupa el treball de camp entre 1963 i 1967, i l'*Atlas Lingüístico del Domini Català* (ALDC) (entre 1964 i 1978). En ambdós casos es recull de manera abundant el terme *xapurriau*, amb moltes variants, juntament amb el *patués*, *fragatí* i *favarol*. En el cas de l'ALEANR es registren diferents variacions de *xapurriau*, que apareixen ja sense substantiu ni adjectiu, a totes les poblacions de la Franja de nord a sud, excepte el *fragatí* a Fraga. Per tant, no apareix ja cap població on identifiquen la parla local com a *català*.¹³ A més, cal destacar que es referencia el «*xapurriau*» a poblacions clarament aragonesòfones, com Santaliestra i la Pobra de Castro. Pel que fa a l'ALDC, el fet més destacable és que registra (encara) el *català* a la part central de la Franja, a Saidí i Mequinensa.

Per tant, només els treballs dels atlas lingüístics permeten observar la primera menció històrica al *xapurriau* de la que tenim constància, en obres acadèmiques descriptives de la llengua i de gran abast, que intenten infor-

13 Latas (2018: 64) explicita que «según datos del ALEANR, recopilados cincuenta años después [...] en Calaceite, había cambiado el nombre de catalán, recopilado en el ALC, por chapurriau».

mar de la realitat dialectal al llarg del territori. Tingueu en compte que el primer registre no és espontani en la premsa, ni en altres tipus d'escrits no acadèmics, o altres monografies de tipus acadèmic. Com es veu en altres treballs (Sorolla, 2024), la primera aparició explícita en premsa és de mitjans dels anys 50, bastant més tard que no a les obres de dialectologia descriptiva. De fet, els atles permeten detectar el focus original en només una població concreta, i apunten que l'origen on s'ha gestat i registrat el *xapurrianu* és molt localitzat. Això és coherent amb que els investigadors i intel·lectuals de principis de segle XX mai l'expliciten en altres estudis, també localitzats, però en altres punts. I tot i que la nova denominació es registra abans de la Guerra Civil, aparentment es difon en un moment que se situa entre els anys 30 i després de la Guerra. Però tot fa pensar que se circumscriu la seua gènesi i expansió a la primera meitat del segle XX, i no abans. En un context on, en este aspecte, els mitjans de comunicació poden tenir un impacte molt residual, és possible que la Guerra Civil i els fluxos de població que s'hi associen, en especial d'hòmens jòvens al front, i el posterior impuls de les dinàmiques nacionalistes del franquisme, siguin clau per a explicar el *curt termini* que transcorre entre el primer registre localitzat del *xapurrianu* i l'àmplia difusió arreu del territori posterior (Sorolla, 2024).¹⁴

■ 4 Síntesi i conclusió

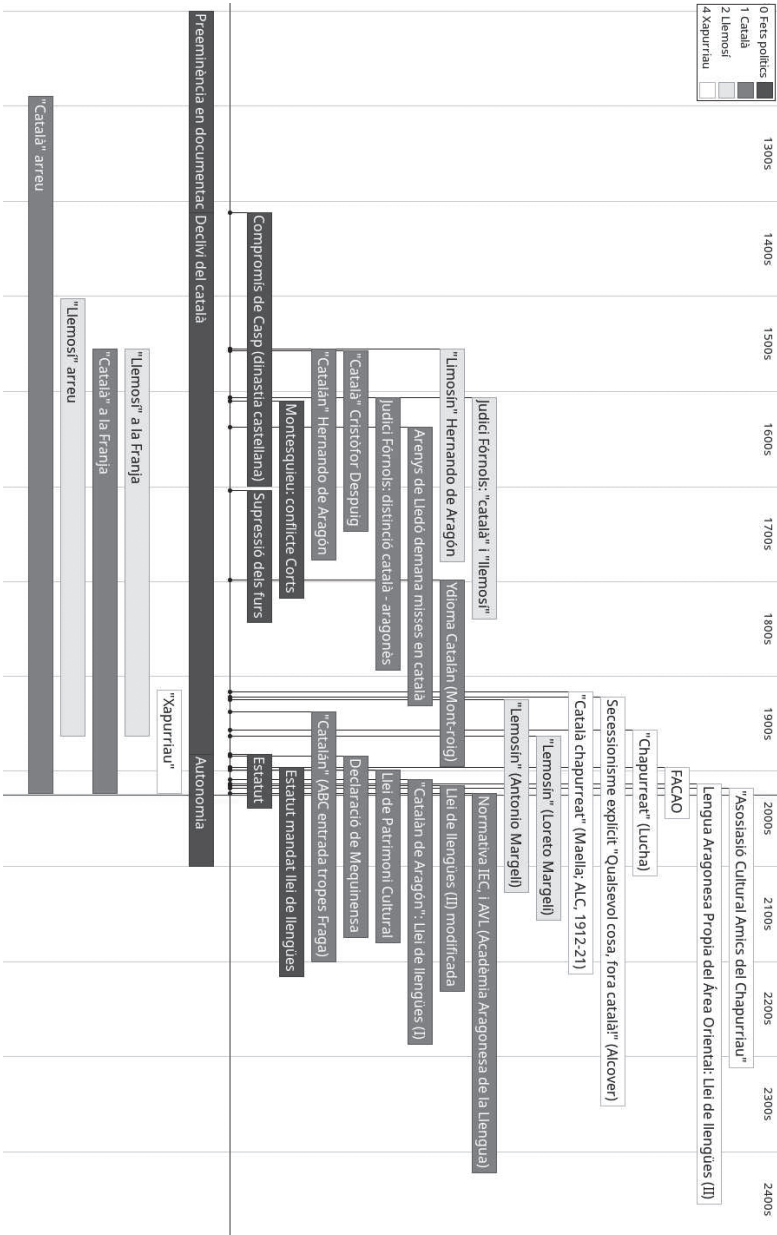
El procés històric de construcció social de la llengua a la Franja registra la denominació tradicional de *català*, que posteriorment conviu amb el glotònim *llemosí*, usat com a denominació equivalent, però que s'associa amb el declivi de la llengua en els registres escrits (Sorolla, 2025). En el treball que presentem aquí observem com evoluciona el declivi de l'estatus de la llengua fins la incorporació molt contemporània (s. XX) de la denominació pejorativa de *xapurrianu*.

En esta obra no tractem les grafies usades per a la llengua (a). Però els atacs als parlars de la Franja (b) ja es detecten en textos escrits segles abans (Sorolla, 2025). El primer ús del *xapurrianu* com a glotònim (c) per als parlars de la Franja es registra en obres acadèmiques descriptives de la dècada de 1910, per a adjectivar el parlar de Maella com a «catalán chapurreat» (ALC), i de manera paral·lela, investigadors de la llengua ja descriuen els anys 20 posicions obertament secessionistes associades a glotònims localistes a la Llitera (d).

14 Vegeu la discussió que Giralt (2011) proposa per a les dades dels *atles*.

És ben possible que futurs treballs podran registrar referències anteriors a les que aquí aportem. Creiem que en un futur caldria aprofundir en completar l'aproximació que hem fet aquí als glotònims i al procés d'individuació, incorporant de manera sistemàtica més premsa històrica, altres documents locals, llibrets de festes, cròniques, literatura, correspondència, etc. que ajuden a augmentar la resolució de la imatge que tenim sobre els glotònims a la Franja. Amb la informació que disposem, els punts calents se situen al Baix Matarranya i a les zones de transició entre català i aragonès de la Ribagorça. Però considerem que el treball que presentem aquí és una aproximació. Perquè el gruix de registres de principis de segle XX que evidencien l'ús del glotònim *català*, juntament amb el declivi del glotònim *llemosí*, ens ajuden a validar una hipòtesi que difícilment canviaria: l'origen del terme *xapurriau* no va molt més enllà del segle XX. No hem detectat cap ús escrit popular del *xapurriau* anterior al segle XX. Les mencions dels *atles* a partir dels registres dels anys 1910, i les de la premsa a partir dels anys 50 (Sorolla, 2024), registren un ús col·loquial del terme que es dona a la llengua en alguna població, o potser fora del territori. Evidentment, l'ús oral ha de sorgir anteriorment a la seua recol·lecció escrita pels investigadors, potser com a adjectiu pejoratiu que acompanya la denominació de *català*. I és possible que documents d'àmbit local o privat poden recollir el terme abans d'estes dates. Però pareix bastant sòlid pensar que a principis del XX és prou estrany el seu ús, perquè no el menciona ni l'insinua cap investigador o erudit. Pel que fa a la seua divulgació, tal com mostren els registres de l'ALPI posteriors a la Guerra Civil, va possiblement associada amb els fluxos de població durant la contesa i amb l'assentament del franquisme.

Si recuperem la hipòtesi que obria l'article, podem afirmar que «*xapurriau* no és una denominació històrica que es done als parlars de la Franja», pel fet que els registres la circumscriuen al segle XX, i per tant, hem pogut confirmar que «no hem trobat evidències que apunten que la gènesi i difusió del *xapurriau* se situe ni tan sols al segle XIX». Cal sumar, a més, que «*català* sí és una denominació històrica per als parlars de la Franja», perquè apareixen registres des de l'any 1555, i de forma ininterrompuda es manté vigent fins l'actualitat (Sorolla, 2025, 2024). Finalment podem confirmar, tal com ja havíem fet, que «els debats sobre els glotònims, o la puresa de la llengua, van molt associats amb la seua pèrdua històrica de funcions», i per tant, podem entendre que són símptomes del seu declivi (Sorolla, 2025). Tampoc res ens fa pensar tampoc que puga ser certa la hipòtesi segons la qual l'origen de la denominació *xapurriau* estaria en el castellà mal parlat

Gràfic 1: Cronograma dels glotònims per als parlars de la Franja

pels catalanoparlants, i que posteriorment passaria a referir-se al seu català. Pensem que les referències al baix estatus del català en els pobles veïns, registrades ja des del segle XVI i XVII, fàcilment poden abocar a considerar directament el català com un *xapurriau* a partir del segle XX, sense referir-se a la puresa del seu *castellà*.

Per tant, si observem conjuntament les dinàmiques d'ús històric dels glotònims *català* i *llemosí* (Sorolla, 2025) i l'emergència i difusió del *xapurriau* (Sorolla, 2024) observem una tendència bastant clara: primer es produeix un procés de desprestigi del català parlat al territori, paral·lel a la desaparició del seu ús escrit (s. XVII). Este procés s'associa també amb el llemosinisme, glotònim usat com a sinònim al *català* al s. XVI i XVII, i com a denominació única al s. XVIII, i que no és fins més tard, al s. XIX i XX, que acaba amb alguns estudiosos considerant el *llemosí* una varietat que no pertany a cap de les llengües establertes (*mescla de català, castellà i valencià*). Tot este procés de pèrdua d'àmbits d'ús de la llengua, de prestigi, i d'identitat, no se substantiva com a *xapurriau* fins ben avançat el segle XX. Per tant, tant el glotònim *llemosí* com el glotònim *xapurriau* són més bé una conseqüència (i un símptoma) de processos de pèrdua d'estatus i de funcions de la llengua, que no un procés de presa de consciència d'un particularisme lingüístic a partir de l'estudi més aprofundit de les varietats, o una posada en valor de la varietat pròpia per a assentar-ne la seua posició.

En el Gràfic 1 (pàgina anterior) es pot veure un cronograma dels glotònims usats per a referir-se als parlars de la Franja, i els principals esdeveniments que s'hi relacionen (vegeu també Sorolla, 2024, 2025). De rerefons veiem que la situació actual s'explica en part en l'assentament de la llengua al territori segles enrere, la percepció que els propis parlants en tenen, i l'evolució al llarg del temps. En estos apartats posem cert accent en la denominació, la filiació i l'estatus de la llengua, com a símptomes de la vitalitat de la llengua. El Diccionario de la Lengua Española defineix «chapurrear» com «[v]oz imit. 1. tr. coloq. Hablar una lengua con dificultad y cometiendo errores» (RAE, 2023). L'estudi de les consideracions que històricament han rebut els parlars de la Franja ajuden a entendre que l'origen del glotònim *xapurriau* s'associa clarament a considerar-lo una mescla de llengües, i per tant, no digna de considerar-se una llengua genuïna, i que sovint s'ha associat amb actituds de desprestigi com a llengua capaç de desenvolupar les funcions de qualsevol llengua establerta. I aquí està la clau del debat: cal que reflexionem sobre el prestigi d'esta llengua a Aragó, sobre les seues funcions, i sobre les polítiques (lingüístiques i globals) necessàries per a revertir el procés que avoca la llengua a una posició sub-

sidiària i de substitució (Sorolla, 2023). Perquè les polítiques locals han de tenir impacte global sobre el manteniment de la diversitat lingüística mundial. O si més no, sobre la dignitat dels seus parlants. ■

■ Bibliografia

- Alcover Moll, A. M. (1922): «La conjugació i qualche cosa més del dialecte de Tamarit de la Litera», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* 12, 26–30, <https://alcover.iec.cat/documents/12BDLC_12.pdf>.
- Aliaga, J. L. (2012): *Las lenguas de Aragón en el primer tercio del siglo veinte. Vol. 1. Inéditos, rarezas y caras B*, Zaragoza: Gara d'Edizions, <<http://www.garadedizions.com/index.php?mod=libros&mem=leer&id=65>>.
- Alvar, M. et al. (1979): *Atlas lingüístico y etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja (ALEANR)*, Zaragoza: Institución Fernando el Católico.
- Asociación Cultural Amics del Chapurriau (2018 [novembre]): *Declaración de intenciones*, <<https://asociacionculturalamicdelchapurriau.blogspot.com/2020/11/declaracion-de-intenciones.html>>.
- Atlas Lingüístico de la Península Ibérica (ALPI) (s.d.): *Els enquestadors*, <<http://alpi.csic.es/ca/alpi/els-enquestadors>>.
- Bada Panillo, J. R. (2015 [abril 21]): «Juan Moneva y el catalán en Aragón», *PeNsadillas ciudadanas*, <<http://pensadillas.blogspot.com.es/2015/04/arago-sant-jordi.html>>.
- Badia i Margarit, A. (2017): *Entre manuscritos y encuestas: Trabajos sobre el aragonés y el catalán de Aragón* (A. Quintana i Font, ed.), Zaragoza: Aladrada Ediciones.
- Barragán, J. J. / Castro, H. (2021): *Historia del Aragón oriental y su lengua*, Alcañiz: Comarca del Bajo Aragón.
- Benítez Marco, M. P. (2010): *María Moliner y las primeras estudiosas del aragonés y del catalán de Aragón*, Zaragoza: Rolde de Estudios Aragoneses.
- Bogarín, J. (2021): «Moneva y Puyol, Juan (1871–1951)», en: *Diccionario de Catedráticos españoles de Derecho (1847–1984)*, <<https://humanidades digitales.uc3m.es/s/catedraticos/item/15839>>.
- Diario de Madrid* (1789 [Tomo XIII]): «Tomas Jordan», Madrid: Hilario Santos.

- Dumont d'Urville, J.-S.-C. (1842): *Viaje pintoresco al rededor del mundo*, Barcelona: Imprenta y Libreria de Juan Oliveres.
- Giralt Latorre, J. (2011): «El catalán noroccidental a ambos lados de la frontera», *Archivo de filología aragonesa* 67, 113, <<https://ifc.dpz.es/recursos/publicaciones/32/11/08giralt.pdf>>.
- (2014): «Dir les coses pel seu nom: Català o aragonès oriental?», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 24, 373–388.
- (2017): «Lexicografía regional en torno al Aragón catalanohablante», *Archivo de Filología Aragonesa* 73, 171–202.
- Griera i Gaja, A. (1914): *La frontera catalano-aragonesa. Estudi geogràfico-lingüístic*. I, <<https://archive.org/details/lafronteracatalanoarag/page/6/mode/2up>>.
- (1923): *Atlas lingüístic de Catalunya*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Latas Alegre, Ó. (2014): «Los primeros estudios desde Cataluña sobre el aragonés», *Alazet: Revista de filología* 26, 55–81, <<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5974162>>.
- (2018). *El aragonés a principios del siglo XX: La Oficina Románica*, Uesca: Publicacions d'o Consello d'a Fabla Aragonesa.
- Lo Cacao de la FACAIO (2008): *La FACAIO i la ultradreta*, <<https://locacaodelafacao.wordpress.com/la-veritat-de-facao-la-politica/>>.
- Melchor, V. de. (2010a): «“I also love xapurriau”... a propòsit dels fets de la Codonyera (I)», *Temps de Franja* 98, 19, <<http://www.ascuma.org/wordpress/wp-content/uploads/2009/11/temps-de-franja-98.pdf>>.
- (2010b): «“I also love xapurriau”... a propòsit dels fets de la Codonyera (i II)», *Temps de Franja* 99, 19, <<http://www.ascuma.org/wordpress/wp-content/uploads/2009/11/temps-de-franja-99.pdf>>.
- Mistral, F. (1878): *Lou tresor dóu felibrige ou dictionnaire Provençal-Français embrassant les divers dialectes de la langue d'Oc moderne*, Aix-en-Provence: Impr. Remondet-Aubin.
- Moguel y Elguezábal, J. J. (1828): *Plauto Bascongado: O el Bascuense de Plauto en su comedia Poenulo Acto 5. Escena 1. y la impugnacion del Manual de la lengua basca...*, s.l., <<http://mdz-nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bvb:12-bsb1024-2644-1>>.
- Moneva y Puyol, J. (1952): *Memorias*, Zaragoza: El Noticiero.

- Montclús i Esteban, J. (2014): *La Franja de Ponent: Aspectes històrics i jurídics*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, <<https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000257/00000089.pdf>>.
- Moret Coso, H. (1998): *Indagacions sobre llengua i literatura catalanes a l'Aragó*, Fraga: IEBE.
- Nadal i Ferret, M. (2015): *El secessionisme lingüístic a la Franja de Ponent*, Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya (treball de Grau), <www.lafranja.net/wp-content/uploads/2015/07/secessionisme_Franja.pdf>.
- Nagore Laín, F. (2018): «La estandarización del aragonés», en: Giralt Latorre, J. / Nagore Laín, F. (eds.): *Lenguas minoritarias en Europa y estandarización*, Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza. .
- Quintana i Font, A. (2003): «Perspectives del català a Aragó», en: Sistac i Vicén, R. (ed.): *De fronteres i mil·lennis: La Franja, any 2001*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 7–20.
- (2010a [novembre]): «Vicent de Melchor i el seu “I also love xapurriau”», *Temps de Franja* 100, 19, <<http://www.ascuma.org/wordpress/wp-content/uploads/2009/11/temps-de-franja-100.pdf>>.
- (2010b): «Llei d'ús, protecció i promoció de les llengües d'Aragó», *Beceroles: lletres de llengua i literatura* 4, 75–87, <<http://www.raco.cat/index.php/Beceroles/article/view/224953>>.
- (2014 [agost]): «La frontera», *Viles i Gents*, <<https://vilesigents.wordpress.com/2014/08/26/la-frontera/>>.
- RAE (2023): *Diccionario de la lengua española*, Edición del Tricentenario, <<https://dle.rae.es/>>.
- Rolde de Estudios Altoaragoneses (2012): *Manifiesto de la comunidad científica internacional a favor del reconocimiento y dignificación de las lenguas minoritarias de Aragón*, <<http://www.roldedeestudiosaragoneses.org/manifiesto-de-la-comunidad-cientifica-internacional-a-favor-del-reconocimiento-y-dignificacion-de-las-lenguas-minoritarias-de-aragon-93/>>.
- Sanchis Guarner, M. (1949): «Noticia del habla de Aguaviva de Aragón», *Revista de Filología Española* 33, 15–65.
- Sorolla, N. (2023): *El català a la Franja. Minorització històrica i substitució en temps real*, València: Universitat de València, Càtedra de Drets Lingüístics, <<https://www.uv.es/cadrelin/doc/quaderns/libro21.pdf>>.
- (2024): «“Una jovencita masovera sonriéndonos en un chapurreado catalán...”». Difusió del glotònim ‘xapurriau’ a la Franja (segona meitat

del s. XX)», *Alazet. Revista de Filología* 36, 147–173, <<https://revistas.ica.es/index.php/ALZ/>>.

- (2025): «“Lo que está en frontera de Cataluña y Valencia, los aragoneses todos hablan catalán”. Glotònims històrics a la Franja (fins el s. XIX)», *Caplletra. Revista Internacional de Filologia* 79.

Vallespi Pérez, E. (2010): *El grupo del Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón: Evocación en su correspondencia epistolar (1883–1954)*, Zaragoza: Institución Fernando el Católico (Caesaraugusta; 81), <<https://ifc.dpz.es/publicaciones/ebooks/id/3135>>.

Viquipèdia. (s.d.a): «Federació d'Associacions Culturals de l'Aragó Oriental», <https://ca.wikipedia.org/w/index.php?title=Federaci%C3%B3_d%27Associacions_Culturals_de_l%27Arag%C3%B3_Oriental&oldid=30318282> (recuperat: 25 agost 2022).

- (s.d.b): «No Hablamos Catalán», <https://ca.wikipedia.org/w/index.php?title=No_Hablamos_Catal%C3%A1n&oldid=29212225> (recuperat: 25 agost 2022).

- Natxo Sorolla, Universidad de Zaragoza, Facultad de Educación, Departamento de Psicología y Sociología, Pedro Cerbuna, 12, 50009 Zaragoza (ES), <nsorolla@unizar.es>, 0000-0001-7480-0359.